

Шахновська І. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного авіаційного університету

КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА КОМПЛІМЕНТУ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ

Анотація. Статтю присвячено проблемам відтворення висловлень-компліментів в англо-українських перекладах художнього дискурсу. У стандартних формулах компліментів перекладач добирає готові повні або часткові еквіваленти, які є типовими для відповідної комунікативної ситуації у цільовій мові. Переклад неклішованих компліментів передбачає застосування перекладацьких трансформацій та прагматичну адаптацію висловлення до особливостей цільової мови.

Ключові слова: тактика компліменту, позитивна оцінка, повний еквівалент, частковий еквівалент, національно-культурна специфіка.

Постановка проблеми. Однією з тактик кооперативної стратегії спілкування є тактика компліменту. Комплімент – це невід’ємна складова частина реалізації успішного міжособистісного спілкування. Відомий американський письменник М. Твен сказав: «Я можу два місяці жити одним хорошим компліментом».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням різних аспектів висловлень-компліментів в англомовній комунікації займалися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти Н. Вульфсон, Н. Бігунова, О. Іссерс, В. Міщенко, Р. Серебрякова, М. Кнепп, А. Померанц, Н. Формановська та ін. Однак у площині перекладознавства цей елемент етикету до цього часу не потрапляв у фокус уваги, що зумовлює актуальність дослідження.

Виклад основного матеріалу. Висловлення компліменту доцільно розглядати в контексті теорії мовленнєвих актів (далі – МА) з огляду на те, що саме ця прагматична теорія дозволяє поглянути на такий тип висловлень як на засіб вираження мовцем власних інтенцій і досягнення певної мети. Таким чином урахуються основні риси мовленнєвої діяльності: інтенційність і цілеспрямованість. Основна функція МА компліменту полягає у схваленні ідей і вчинків співрозмовника. Комунікативним завданням цього МА є демонстрація позитивного ставлення до іншої людини, позитивної оцінки її особистості, якостей, вчинків і думок, тобто «підняття» образу партнера по спілкуванню [1, с. 130]. Реалізація мовцем компліменту характеризується в термінах максим принципу ввічливості Браун-Левінсон [2]. Необхідність реалізації компліменту відповідає шостій максимі зазначеного принципу – максимі симпатії, яка вимагає від комуніканта виявити доброзичливе ставлення до співрозмовника, зробити йому приємне. Висловлення, що слугують реалізації зазначеної тактики, виражають позитивну емоційну оцінку та, відповідно, позитивний емоційний стан продуцента висловлення, саме тому погоджуємося з лінгвістами, які відносять МА «комплімент» до класу експресивів [3]. Комплімент у діалогічному дискурсі формулюється переважно в рамках ініціального комунікативного ходу і відрізняється

від інших позитивно-оцінних мовленнєвих актах відсутністю у його комунікативній структурі аргументативності [4].

Аналіз англомовної художньої літератури доводить широке використання МА такого типу, що свідчить про важливу роль компліменту в комунікативній поведінці носіїв англійської мови. Розглядаючи компліменти в англійській та українських мовах, необхідно розрізняти клішовані та «авторські компліменти». Клішовані компліменти є елементами фактичної комунікації, вони є малоінформативними, їх використання зумовлене соціокультурними нормами, правилами етикету [3]. Починаючи розмову з компліменту, мовець створює передумови її подальшого розвитку у кооперативному руслі. Наприклад, під час ініціальної фази діалогу між малознайомими персонажами:

“I like your dress”, remarked Mrs McKee. I think it’s adorable [13].

Мені так подобається ваша сукня, – сказала міс Маккі. – Від неї очей не відірвеш [14].

Комунікативною метою мовця є встановлення контакту зі співрозмовником, що є водночас виявом конвенціональної увічливості. Такий МА є ритуальним. Під час перекладу застосована трансформація лексичної та граматичної заміни *I think it’s adorable – Від неї очей не відірвеш*. Клішований характер компліментів пояснюється необхідністю їх максимально точної та легкої інтерпретації адресатом. Конвенційна семантична та синтаксична форма знижує ризик виникнення непорозуміння.

«Авторські компліменти» є результатом лінгвістичної креативності мовця. Завдяки своїй непередбачуваності вони здатні здійснити більший прагматичний вплив на адресата, на який вказує емоційний стан співрозмовника. Наприклад:

I love to see you at my table, Nick. You remind me of a – a rose, an absolute rose. Doesn’t he?

This was untrue. I’m not even faintly like a rose. She was only extemporizing but a stirring warmth flowed from her as if her heart was trying to come out to you in one of those breathless, thrilling words [13].

Хоч адресат не зрозумів і не погодився із завуальованим компліментом, вираженим метафоричним порівнянням, проте він не сумнівається в добрих намірах співрозмовника, тому адресат відчуває позитивні емоції. Таким чином, можна вважати, що мета компліменту досягнута.

Щодо статусно-рольових характеристик учасників, МА компліменту використовують, як правило, комуніканти із симетричними соціально-рольовими позиціями. У разі асиметричних позицій зазначений тип висловлень використовується здебільшого комунікантом, який домінує у спілкуванні, і відтак може надавати комунікативну підтримку адресату, який займає слабшу позицію.

Будучи елементом етикету, мовленнєвий акт компліменту характеризується національно-культурною специфікою, що неодноразово відмічалось спеціалістами з міжкультурної комунікації. Національна специфіка виявляється в таких аспектах, як тематика компліментів, засоби їх оформлення, прагматичні координати комунікативної ситуації, у якій використовуються компліменти, зокрема їх застосування в окремих гендерних та вікових групах.

В англійському спілкуванні переважають компліменти внутрішнім, моральним якостям людини, вони становлять 18% усіх зафіксованих компліментів. Дещо поступаються їм компліменти зовнішньому вигляду людини загалом (15%) та компліменти, що оцінюють професіоналізм та здібності особистості (14%). Рідше зустрічаються компліменти житлу та обстановці (3%), компліменти, що характеризують прикраси (2%), та компліменти імені (1%) [5]. В українському спілкуванні з найбільшою частотністю вживаються компліменти зовнішньому вигляду людини, друге місце за частотністю використання займають компліменти, які оцінюють професіоналізм або окремі здібності людини, на третьому місці перебувають загальнооцінювальні компліменти [6].

Більшість компліментів, будучи етикетними формулами, не відрізняється широкою варіативністю синтаксичних структур та їх лексико-семантичним наповненням. Найбільш характерним прагматичним індикатором мовленнєвого акту «комплімент» є емотивні висловлення, що реалізують структуру простого двоскладного речення, до складу якого входять лексичні одиниці позитивної емоційної оцінки. Такі лексичні одиниці належать до різних частин мови: іменників (*angel, beauty, genius*), прикметників (*good, nice, wonderful, lovely*), дієслів (*to like, to love, to admire*), прислівників (*well, nicely, wonderfully*). Українською мовою більшість компліментів передається прагматично еквівалентними емоційно забарвленими висловленнями. Наприклад:

– *Gosh, you look swell. You don't look a day more than twenty-five* [9].

– *Боже, ти просто чудова! Тобі нізащо не даси більше, як двадцять п'ять років!* [10].

Компліментарні МА у наведеному прикладі є стандартними мовленнєвими кліше, які виражають позитивні оцінні судження щодо зовнішнього вигляду персонажа-жінки. Вони є складовою частиною кооперативної тактики спілкування та спрямовані на інтимізацію стосунків комунікантів. Компліментарні висловлення в обох мовах реалізовані простими реченнями, проте в англійській мові на емоційність вказує лише лексика (вигук *gosh* та емоційно-забарвлений прикметник *swell*), тоді як в українській мові для передачі емоційності, окрім лексики (прикметника *чудова* та інтенсифікатора *просто*), маркером емоцій є окличність.

Для того, щоб продемонструвати свою прихильність і зробити адресатові приємне, англомовні комуніканти, як правило, гіперболізують позитивну оцінку, вдаючись до суперлативних лексем *fantastic, incredible, marvelous, great, divine, gorgeous, terrific*. Значення цих лексем не завжди потрібно розуміти буквально, їх навіть вважають елементами фатичної комунікації, яка виконує соціальну функцію [7, с. 154]. Гіперболізація позитивної оцінності є однією з домінуючих рис англомовної комунікативної поведінки, норми якої визначаються об'єктно-орієнтованою системою ввічливості, що приписує концентрацію уваги комуніканта на почуттях співрозмовника [7, с. 153; 8, с. 213].

Наприклад, у наступному непрямому компліменті адресатові мовець захоплюється смаком співрозмовника:

– *What a stunning room this is.*

– *I'm so glad you like it We think in the family that Michael has such perfect taste We think in the family that Michael has such perfect taste* [9].

– *Яка приголомшлива кімната.*

– *Я дуже рада, що вона вам подобається. – Ми в родині вважаємо, що у Майкла чудовий смак* [10].

У компліментарних висловлюваннях лексеми позитивної оцінки часто поєднуються з інтенсифікаторами, які здійснюють градуальну модифікацію ілюктивної сили висловлення (*quite, such, very, so, really, awfully, terribly*). Вони посилюють емоційний фон компліменту, його експресивність, яка може відрізнитися в тексті оригіналу та тексті перекладу. У наступному прикладі спостерігаємо посилення емоційності в мові перекладу за рахунок додавання фрази *Боже, який тріумф!*:

– *My dear, it was grand. You were simply wonderful. Gosh, what a performance* [9].

– *Любо моя, це було просто прекрасно. Ти грала неперевершено. Боже, який тріумф!* [10].

Порівняймо: *what a performance – Ти грала неперевершено; Боже, який тріумф!*. Такі розбіжності в інтенсивності емоційного фону комунікативної взаємодії розглядаються нами як прояв прагматичної адаптації і зумовлюються культурно-національними особливостями вияву емоцій.

Окрім стереотипних засобів вираження, компліменти можуть оформлюватися за допомогою стилістичних фігур мовлення: порівнянь, метафор, метонімії, літоти, гіперболи тощо. Такі компліменти є результатом лінгвістичної креативності мовця. Маючи лінгвокультурологічну специфіку, саме ця група компліментів становить найбільші труднощі для перекладу.

Результати проведеного дослідження показали, що під час перекладу порівнянь та метафор перекладачі переважно вдаються до збереження образу (70%). Це можна пояснити, з одного боку, тим, що схема думки, котра породжує асоціативні значення, та концептуальна складова частина процесів метафоризації має схожі риси у двох мовах. З іншого боку, перекладач вдається до збереження образу для того, щоб якомога точніше передати індивідуальність авторського стилю, або в тих випадках, коли порівняння засноване на контекстуальному «живому» образі, має експресивний, художній характер. Наприклад:

– *You've put on some weight You are just as plump as a little partridge! And it's so becoming to you!*

– *Now, Blanche ...*

– *It is, it is, or I wouldn't say it* [11].

– *Ти така товстенька, як маленька куріпка! І це тобі так пасує!*

– *Ну ж, Бланч <...>*

– *Так, пасує, в іншому разі я не казала б такого!* [12].

У наведеному прикладі перекладач вирішує зберегти експресивне оказіональне порівняння. Цікаво, що в цьому разі спостерігаємо ситуацію прагматичного провалу. Висловлення, комунікативною метою якого є жартівливий комплімент, сприймається адресатом як антикомплімент та вимагає від мовця додаткового пояснення.

У низці випадків перекладач обирає принципово іншу стратегію перекладу порівняння – відмова від збереження авторського образу. До цієї групи ми віднесли випадки, у яких

перекладач використовує зовсім інший образ або відтворює автоторський образ «за змістом».

– *I knew you were pretty good, but I never knew you were as good as that. You make the rest of us look like a piece of cheese* [9].

– *Я і раніше знав, що ти непогано граєш, але що так чудово – і не догадувався. Поруч із тобою всі ми – мов дубові колоди* [10].

Під час перекладу компліменту відбувається заміна образу в основі порівняння, що зумовлено незрозумілими асоціаціями образу вихідної мови для цільової аудиторії. Адже для українського читача подібність непрофесійних акторів до дубових колод є більш очевидною, аніж до сиру, тому, на наш погляд, заміна образу порівняння є цілком виправданим рішенням перекладача.

Заміщення образу може супроводжуватися низкою замінів на рівні лексичного та морфологічного оформлення висловлення. Наприклад:

Julia was a damned good sort and clever, as clever as a bag full of monkeys; you could talk to her about anything in the world [9].

Джулія славна жінка і розумна, як сто чортів, з нею можна поговорити про все на світі [10].

Еквівалентного стало порівняння для англійського *as clever as a bag full of monkeys* в українській мові не існує, тому перекладач використав функціональний аналог *як сто чортів*. Лексико-семантичне та синтаксичне наповнення МА компліменту та його образність було змінено, проте стилістичне забарвлення цієї одиниці у мові перекладу збережено.

Висновки. Таким чином, вибір адекватного засобу відтворення компліменту залежить від того, наскільки стереотипним є комплімент. Переклад нестереотипних компліментів, які часто містять стилістичні фігури мовлення, передбачає застосування перекладацьких трансформацій та прагматичну адаптацію висловлення до особливостей цільової мови. У етикетних формулах перекладач добирає готові еквіваленти або функціональні аналоги, які є типовими для відповідної комунікативної ситуації у цільовій мові.

Література:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2004. – 344 с.
2. Brown P. Politeness: Some Universals in Language / P. Brown, S. Levinson. – London : Cambridge University Press, 1987. – 345p.
3. Формановская Н. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. Формановская. — М. : Икар, 2007. — 480 с.
4. Бігунова Н. Схвалення, похвала, комплімент та лестощі як тактики реалізації стратегії пом'якшення висловлювання / Н. Бігунова // Мандрівець. – 2015. – № 1. – С. 86–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mandriv_2015_1_19.

5. Мищенко В. Комплімент у мовленнєвій поведінці представників англійської (британської та американської) культур : [монографія] / В. Мищенко. – Х. : Майдан, 2008. – 144 с.
6. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність / С. Богдан. – К. : Рідна мова, 1998. – 474 с.
7. Ларина Т. Фатические эмотивы и их роль в коммуникации / Т. Ларина // Эмоции в языке и речи. – М. : РГГУ, 2005. – С. 150–160.
8. Шаронов И. Междометия в речевой коммуникации / И. Шаронов // Эмоции в языке и речи. – М. : РГГУ, 2005. – С. 200–220.
9. Maugham W. Theatre / W. Maugham [Electronic resource]. – Access mode : content.ikon.mn.
10. Моем В. Лицедії / В. Моем ; пер. М. Пінчевський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/William_Somerset_Maugham/Lytsedii/.
11. Williams T. A Streetcar Named Desire / T. Williams [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.metropolitancollege.com/Streetcar.pdf>.
12. Вільямс Т. Трамвай «Жадання» / Т. Вільямс ; пер. Б. Бойчук // Всесвіт. – 2012. – № 9–10. – С. 119–175.
13. Fitzgerald F. Great Gatsby / F. Fitzgerald. – Спб. : Каро, 2013. – 256 с.
14. Фіцджеральд Ф. Ніч лагідна. Великий Гетсбі / Ф. Фіцджеральд ; пер. М. Пінчевський. – К. : Дніпро, 1982. – 472 с.

Шахновская И. И. Коммуникативная тактика комплимента в художественном дискурсе: переводческий аспект

Аннотация. Статья посвящена проблемам передачи высказываний-комплиментов в англо-украинских переводах художественного дискурса. В стандартных формулах комплиментов переводчик использует полный или частичный эквивалент, соответствующий аналогичной коммуникативной ситуации целевого языка. Перевод неклишированных комплиментов предполагает использование переводческих трансформаций и прагматическую адаптацию высказывания к особенностям целевого языка.

Ключевые слова: тактика комплимента, позитивная оценка, полный эквивалент, частичный эквивалент, национально-культурная специфика.

Shakhnovska I. Problems of translation of communicative tactic of compliment (based on fiction)

Summary. The article focuses on translation of English compliments into Ukrainian (based on fiction). In case of conventional compliments the translator uses equivalents or near equivalents typical of the relevant situation in the target language. Rendering of unconventional compliments presupposes the use of a number of translation transformations and pragmatic adaptation of the utterance to the peculiarities of the target language.

Key words: tactic of compliment, positive evaluation, equivalent, near equivalent, culture-specific.